

Ερμηνείες Εκπαιδευτικών για τις Πολυδιάστατες Έννοιες της Ανάπτυξης, της Αειφορίας και της Αειφόρου Ανάπτυξης

Βάιος Κώτσιος

Περιβαλλοντολόγος Πανεπιστημίου Αιγαίου, Υ.Δ. Ε.Μ.Π., MSc Ε.Μ.Π., MSc
Πανεπιστημίου Αιγαίου
Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π.
pa07vaik@survey.ntua.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη διερεύνηση των ερμηνειών που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στις έννοιες της ανάπτυξης, της αειφορίας και της αειφόρου ανάπτυξης. Η έρευνα βασίστηκε σε μια ποιοτική ερμηνευτική προσέγγιση με στόχο να αναδείξει όσο πιο αντικειμενικά γίνεται τις ερμηνείες των εκπαιδευτικών για φορτισμένες ιδεολογικά έννοιες. Η ανάπτυξη ως έννοια δίχασε τους εκπαιδευτικούς και αρκετοί ήταν αυτοί που είχαν κριτική διάθεση στην κυρίαρχη αναπτυξιακή φιλοσοφία, ενώ έντονος ήταν και ο προβληματισμός για τη σχέση της ανάπτυξης με το περιβάλλον. Οι συζητήσεις για την ερμηνεία της αειφορίας ανέδειξαν τη σύγχυση που υπάρχει σχετικά με το περιεχόμενό της. Η αειφόρος ανάπτυξη υπήρξε προσφιλή έννοια στους εκπαιδευτικούς παρόλο που οι απόψεις τους για το περιεχόμενό της ήταν διφορούμενες. Οι περισσότεροι θεώρησαν ότι είναι ανέφικτο το κεντρικό πρόταγμα της αειφόρου ανάπτυξης για διαγενεακή δικαιοσύνη, αφού κάτι τέτοιο θα απαιτούσε την αλλαγή του σύγχρονου τρόπου ζωής με ταυτόχρονο περιορισμό πολλών πλασματικών αναγκών. Αναζητώντας τα χαρακτηριστικά της ζωής την εποχή της αειφόρου ανάπτυξης διαπιστώσαμε ότι πολλές από τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών δε συνάδουν με τη θεωρία της αειφόρου ανάπτυξης.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ανάπτυξη, περιβάλλον, αειφορία, εκπαιδευτικοί

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει ομοφωνία της επιστημονικής κοινότητας για το πώς νοηματοδοτείται επακριβώς ο όρος «ανάπτυξη». Όταν οι ψυχολόγοι μιλούν για την ανάπτυξη της νοημοσύνης, οι μαθηματικοί για την ανάπτυξη μιας εξίσωσης ή οι βιολόγοι για την ανάπτυξη ενός οργανισμού, η ερμηνεία που δίνουν στην έννοια της «ανάπτυξης» είναι αρκετά σαφής επειδή ανήκει σε κάποιο συγκεκριμένο πεδίο. Η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική, εντούτοις, όταν ο όρος «ανάπτυξη» χρησιμοποιείται στην καθημερινή γλώσσα για να δείξει ότι είτε ένα κράτος είτε μια διαδικασία είναι συνδεδεμένη με έννοιες, όπως η υλική ευημερία, η πρόοδος, η κοινωνική δικαιοσύνη, η οικονομική μεγέθυνση, η προσωπική άνθηση, ή ακόμα και η οικολογική ισορροπία. Ερωτήματα όπως: «ποιοι καθορίζουν την ανάπτυξη», «με βάση ποια κριτήρια και πώς», «είναι ίδια για κάθε γωνιά του πλανήτη» και, «πώς μπορεί να επιτευχθεί», προβληματίζουν όλο και περισσότερους ανθρώπους.

Τα τελευταία εκατό χρόνια οι δυτικές αντιλήψεις, για τον κόσμο και την ιστορία, είχαν δημιουργήσει μία ευρεία τάση η «ανάπτυξη» να συνδυάζεται με κάτι θετικό, κάτι επιθυμητό ανεξάρτητα αν η ανάπτυξη αναφερόταν σε κοινωνίες, περιοχές ή

συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Στη δεκαετία του '80, το αδιέξοδο που δημιούργησαν οι κυρίαρχες αναπτυξιακές επιλογές έγινε πλέον ορατό και οδήγησε πολλούς θεωρητικούς στο να επαναστοχαστούν στο είδος της επιθυμητής ανάπτυξης και πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί (Willis 2003), γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία διάφορων αναπτυξιακών προσεγγίσεων (Horwood et al., 2005; Φωτόπουλος, 2008: σελ. 65).

Η κυρίαρχη αναπτυξιακή φιλολογία, όμως, επικεντρώθηκε γύρω από την έννοια της αιφόρου ανάπτυξης, με αποτέλεσμα η αιφόρος ανάπτυξη να *«γίνει ένα φαινόμενο του παγκόσμιου πολιτισμού, προϊόν και ταυτόχρονα συντελεστής παγκοσμιοποίησης»* (Sauve, 2008). Οι διεθνείς οργανισμοί προώθησαν την έννοια και στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα των χωρών παγκοσμίως με τη δημιουργία της «Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη» (E.A.A.), με την υποστήριξη του πολιτικοοικονομικού προγράμματος του Ο.Η.Ε., το οποίο επιδιώκει την «παγκοσμιοποίηση» της αιφόρου ανάπτυξης ως μια νέα επιταγή του προγράμματος σπουδών. Με τον τρόπο αυτό και επίσημα πλέον εντάχθηκε η αιφόρος ανάπτυξη με τη μορφή της E.A.A. και όχι εξ ολοκλήρου ως νέα έννοια, αλλά ως αποτέλεσμα της διαλεκτικής εξέλιξης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε.) καθώς και της γενικότερης εκπαίδευσης. Έτσι και στη χώρα μας το νέο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) έθεσε την Π.Ε. στο πλαίσιο της αιφόρου ανάπτυξης ως αδιαμφισβήτητη πρόταση για την εξασφάλιση της ευημερίας σε ολόκληρο τον πλανήτη.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η Π.Ε. αποτέλεσε μια διαφορετική μαθησιακή διαδικασία, η οποία διαδόθηκε ταχύτατα σε ένα σημαντικό μέρος του εκπαιδευτικού κόσμου, ιδιαίτερα μεταξύ των αριστερών και προοδευτικών εκπαιδευτικών (Κάτσικας-Θεριανός, 2008). Σήμερα, όμως, η Π.Ε., με τη νέα μορφή της E.A.A., καλείται να συμβάλει ουσιαστικά στην υπηρεσία των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών σκοπών και σχεδόν χωρίς καμία δυνατότητα συζήτησης. Η Π.Ε. παρουσιάζεται ως όργανο για να λύσει τα προβλήματα και για να ενεργήσει άμεσα επάνω σε αυτά. Όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα σε όλο τον κόσμο προσκαλούνται και αναμένονται για να μεταρρυθμιστούν για έναν τέτοιο σκοπό (Sauve et al, 2000).

Η αιφόρος ανάπτυξη όμως, αποτέλεσε ένα αναπτυξιακό φαινόμενο που, σε μεγάλο βαθμό, απέτυχε να ανταποκριθεί στις μεγάλες προσδοκίες που καλλιέργησε. Οι επανειλημμένες αναθεωρήσεις της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αιφόρο ανάπτυξη (E.E, 2009) και η ομολογία της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (UN, 2010) για την οπισθοδρόμηση των προσπαθειών για την εξάλειψη της φτώχειας και της παιδικής θνησιμότητας, την εντεινόμενη ενεργειακή και επισιτιστική κρίση και των αντίκτυπων τους στην ένταση της κλιματικής αλλαγής και την απώλεια της βιοποικιλότητας, θα πρέπει πλέον να προβληματίζουν και τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της.

Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρήσαμε σκόπιμο να προσεγγίσουμε και να αναζητήσουμε μεγάλη προσοχή τον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί ερμηνεύουν και αντιλαμβάνονται τις πολυδιάστατες έννοιες της ανάπτυξης, της αιφορίας, της αιφόρου ανάπτυξης υποθέτοντας ότι η ερμηνευτική έρευνά μας θα μας επιτρέψει να αντιληφθούμε τη δυναμική της μετάδοσης, της νομιμοποίησης, της ιδιοποίησης, της

συζήτησης, της αντίστασης, της εξέλιξης και της αλλαγής των εννοιών αυτών. Ο σκοπός της έρευνας ήταν να ανιχνεύσουμε τις ερμηνείες που δίνουν οι εκπαιδευτικοί στις πολυδιάστατες αυτές έννοιες προκειμένου να τις αναγνωρίσουμε ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές τις οποίες οφείλουμε να αναδείξουμε όσο γίνεται πιο αντικειμενικά. Με αυτόν τον τρόπο, όπως υπογραμμίζει και η Sauve (2008, σελ.54), θα μπορέσουμε να αποφύγουμε τις παγίδες της παγιοποίησης των δυναμικών αυτών, καθώς και τις παγίδες που κρύβονται πίσω από τα διαφανή και μη παιχνίδια της εξουσίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ

Η έρευνα βασίστηκε σε μια ποιοτική ερμηνευτική προσέγγιση διότι επιδιώκει να αναδείξει τις διαφορετικές διαστάσεις της σκέψης των εκπαιδευτικών για σύνθετες και φορτισμένες ιδεολογικά έννοιες. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της ημιδομημένης συνέντευξης, των Focus Groups (Ομάδων Εστίασης) και η συσχετική μέθοδος των *ελεύθερων συνειρμών*, οι οποίες σύμφωνα με τους Borg και Gall, (1989) αποτελούν αποτελεσματικές μεθόδους έρευνας διότι μέσα από αυτές είναι δυνατή η συλλογή σημαντικών ερευνητικών δεδομένων.

Το εμπειρικό κομμάτι της έρευνας πραγματοποιήθηκε το διάστημα από τον Μάρτιο έως τον Ιούνιο του 2009. Η ερευνητική προσπάθεια, όπως ήδη αναφέρθηκε, εστιάστηκε στους εκπαιδευτικούς που ασχολούνται με την Π.Ε. αφού αυτοί αποτελούν τόσο τους «πομπούς» όσο και τους «δέκτες» της προσπάθειας για την ενσωμάτωση της αειφόρου ανάπτυξης στο εκπαιδευτικό σύστημα με τη μετεξέλιξη της Π.Ε. σε Ε.Α.Α.

Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη φάση της έρευνας συμμετείχαν μία φυσικός (Γ8), μία βιολόγος (Γ2), μια καθηγήτρια οικιακής οικονομίας (Γ12), ένας δάσκαλος (Α1) και μια σχολική σύμβουλος (Γ1). Από τις συνεντεύξεις έγινε εμφανές ότι είναι σημαντικός ο ρόλος που διαδραματίζουν οι υπεύθυνοι Π.Ε. και τα Κ.Π.Ε. τόσο στην επιλογή και στην εφαρμογή των προγραμμάτων Π.Ε. όσο και στην ενημέρωση γύρω από θέματα περιβάλλοντος και ανάπτυξης. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις αρχικά σε δύο προϊστάμενους Π.Ε. (Α/θμιας Γ4 και Β/θμιας Α5) και σε πέντε διαφορετικά Κ.Π.Ε. (Ολύμπου Γ3, Μακρινίτσας Α5, Α6, Α7, Α8, Γ10-Γ11, Αγιάς Γ5, Γ5, Γ7, Α2, Μουζακίου Α3, Γ9, Γ13 και Έδεσσας Α4, Γ14). Σε δύο από αυτά πραγματοποιήθηκαν ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις, ενώ στα υπόλοιπα εφαρμόστηκε η τεχνική των ομάδων εστίασης με συμμετέχοντες μέλη των παιδαγωγικών ομάδων. Στις περιπτώσεις που οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν σύμφωνοι, οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις κρατήθηκαν γραπτές σημειώσεις. Στην προσπάθειά μας για διασφαλίσουμε την ποιότητα και την ισχύ της έρευνάς μας, συμπεριλάβαμε σκόπιμα στο δείγμα αρκετές σε αριθμό και βαθμό διαφοροποίησης περιπτώσεις εκπαιδευτικών. Προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε και να ερμηνεύσουμε το δικό μας ρόλο στη διαδικασία των συνεντεύξεων (Robson, 2007 σελ. 243) αφού επιστέψαμε πολλές φορές στις συνεντεύξεις αναθεωρώντας τις ερμηνείες (Mason, 2003: σελ. 244)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σε πρώτη φάση προσπαθήσαμε να προσδιορίσουμε το περιεχόμενο που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στην έννοια της ανάπτυξης, υποθέτοντας ότι δε θα υπάρχει κοινή αντίληψη για το τι είναι ανάπτυξη και πώς αυτή μπορεί να επιτευχθεί. Από τις

αποκρίσεις των εκπαιδευτικών έγιναν εμφανείς δύο γενικές τάσεις. Η πρώτη αντιλαμβάνονταν την ανάπτυξη ως κάτι θετικό, ως κάτι επιθυμητό. Την ταύτιζε με εκφράσεις όπως πρόοδος, όραμα, ωριμότητα, εξέλιξη. Η δεύτερη σύνδεσε την ανάπτυξη με το κέρδος και την εκμετάλλευση δίχως φραγμούς.

Θετικό στοιχείο στις αποκρίσεις των εκπαιδευτικών ήταν ότι σε πολλές περιπτώσεις στη συζήτηση για την ανάπτυξη αναφέρθηκαν στην έννοια του περιβάλλοντος. Οι περισσότεροι θεώρησαν ότι η ανάπτυξη είναι κάτι αντίθετο στο περιβάλλον, διότι αντιπροσωπεύει τη ληστρική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων στο διηνεκές. Εντύπωση προκάλεσε το γεγονός ότι πολλοί οραματίζονται ως διέξοδο σε αυτή την προβληματική, την ιδεολογία της διαχείρισης και όχι της αειφορίας. Παρόλα αυτά, σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται, ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν αποκτήσει κριτικές απόψεις γύρω από έννοια της ανάπτυξης.

«Αν συνδέσουμε την έννοια της ανάπτυξης με την εξασφάλιση της υγείας όλων των ανθρώπων του πλανήτη, την εξασφάλιση στη μόρφωση, στη δημοκρατία, πολιτισμού τότε συμφωνώ με μία ανάπτυξη που θα παίζει το ρόλο της διαχείρισης. Αν συνδέσουμε όμως την έννοια της ανάπτυξης με την παροχή περισσότερης πολυτέλειας τότε δεν συνάδει σε καμία περίπτωση με το περιβάλλον» (Α5).

«Η ανάπτυξη έχει πάντα σχέση με τον άνθρωπο και την ικανοποίηση των υλικών αναγκών. Η ανάπτυξη εξαρτάται από τις αξίες της κοινωνίας και με δεδομένες τις αξίες που η κοινωνία έχει σήμερα η ανάπτυξη, με τρομάζει» (Γ3).

Αναζητώντας τις διαστάσεις της ανάπτυξης στις απόψεις των εκπαιδευτικών μπορούμε να πούμε ότι αντιλαμβάνονται ότι η ανάπτυξη είναι μια πολυδιάστατη έννοια που δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομία, αν και τη θεωρούν ως τη βασικότερη και πιο αναγκαία διάστασή της. Η παρότρυνση να περιγράψουν μια αναπτυγμένη κοινωνία τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό και τεχνολογικό επίπεδο ήταν η πρώτη μιας σειράς προσπαθειών για τη ανίχνευση των χαρακτηριστικών μιας πραγματικά αναπτυγμένης κοινωνίας. Τα βασικότερα από αυτά ήταν η ικανοποίηση των υλικών αναγκών των πολιτών, η αύξηση του βιοτικού επιπέδου, η ισότητα, η κοινωνική δικαιοσύνη, οι αρμονικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, η εκπαίδευση για όλους, η πρόνοια, ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς, η παραγωγή ουσιαστικού πολιτισμού, η σύνδεση της εκπαίδευσης με τον πολιτισμό, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, η αξιοκρατία, ο σεβασμός στη διαφορετικότητα και η ορθολογική χρήση της τεχνολογίας.

«Όσο καλύτερες είναι οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων τόσο πιο αναπτυγμένη ηθικά κοινωνικά πολιτικά είναι μια κοινωνία. Μεταξύ των ανθρώπων όχι της ίδιας κοινωνίας αλλά όλου του πλανήτη» (Α3).

«Οι πολιτικοί σέβονται τους πολίτες σε όλα τα επίπεδα και οι πολίτες σέβονται τον εαυτό τους και δεν ξαναβγάζουν τους ίδιους. Αξιοκρατία και όχι αποφάσεις σύμφωνα με την πολιτική ταυτότητα του καθενός» (Α2).

«Η τεχνολογία είναι καλή μέχρι εκεί που εξυπηρετεί τον άνθρωπο. Δεν μπορώ να αρνηθώ ότι η τεχνολογία σώζει ανθρώπινες ζωές αλλά υπάρχει και ένα κομμάτι της τεχνολογίας που το θεωρώ άχρηστο και μάλλον γεμίζει της τσέπες κάποιων. Και όλοι πέφτουμε σε αυτή τη παγίδα» (Γ3).

Στη συνέχεια, για να προσδιορίσουμε τη σχέση της βασικότερης διάστασης της ανάπτυξης, κατά τα λεγόμενα των εκπαιδευτικών, και του περιβάλλοντος ζητήσαμε να μας περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο θεωρούν ότι η οικονομική κρίση θα επηρεάσει το περιβάλλον, υποθέτοντας ότι θα επικρατήσει η άποψη της αρνητικής

επιρροής. Η συγκεκριμένη ερώτηση ανέδειξε τον προβληματισμό και την ανησυχία των εκπαιδευτικών όσον αφορά την εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών. Οι περισσότεροι θεωρούν ότι η κρίση θα λειτουργήσει ως άλλοθι για την εφαρμογή μέτρων που υπό άλλες προϋποθέσεις θα ήταν ανεφάρμοστα. Όπως υπογραμμίζουν, τα αντανακλαστικά της κοινωνίας μειώνονται σε περιόδους κρίσης. Βέβαια, δεν έλειψαν και οι απόψεις που υποστήριξαν ότι η κρίση θα επηρέαζε θετικά την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, αφού θα οδηγήσει σε μείωση της κατανάλωσης. Παράλληλα, η κρίση ίσως αποτελέσει και μια ευκαιρία για τον επαναπροσδιορισμό την αναπτυξιακής στρατηγικής.

«Η ιστορία μας δείχνει ότι πολλές φορές οι κρίσεις και οι πόλεμοι ήταν κατασκευάσματα. Δεν ξέρω ποιον εξυπηρετεί αυτή η κρίση. Όσο και αν ψάξω δεν μπορώ να μάθω. Περιμένω μέτρα αντιλαϊκά με άλλοθι την κρίση. Να περάσουν πράγματα που δεν είχαν τη δυνατότητα να περάσουν κάτω από κανονικές συνθήκες.. Ένα απλό μυαλό δεν μπορεί να καταλάβει τη διαστροφή του οικονομικού συστήματος. Με άλλοθι τη δημιουργία θέσεων εργασίας θα καταλύσουν κάθε περιβαλλοντική πολιτική» (Γ8).

«Θετικά τώρα είναι μια ευκαιρία να αναδειχθεί και το περιβάλλον, να υπάρξει νέα τάση στην ανάπτυξη, πράσινη. Γεγονός που επιβάλλει αλλαγή πολιτικής και στάση ζωής των πολιτικών. Ήδη μερικοί πολιτικοί ηγέτες δίνουν βαρύτητα στην πράσινη ανάπτυξη.» (Α1)

Οι αναζητήσεις για την ανάπτυξη και το περιβάλλον έφεραν στις συζητήσεις και την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί, ότι πριν ακόμα αναζητήσουμε το περιεχόμενο της έννοιας, στις περισσότερες περιπτώσεις η αειφόρος ανάπτυξη ήταν μια έννοια που ήδη είχε αναφερθεί στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών. Γεγονός που αποδεικνύει ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια έννοια γνωστή στην εκπαιδευτική κοινότητα.

Αρχικά προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε το περιεχόμενο που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στην έννοια της αειφορίας και στη συνέχεια της αειφόρου ανάπτυξης. Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών συμπεράναμε ότι η έννοια της αειφορίας δεν είναι αντιληπτή σε όλους. Οι περισσότεροι απέφυγαν να απαντήσουν, μερικοί τη συσχέτισαν κυρίως με τους φυσικούς πόρους και τη δυνατότητα χρήσης τους σε βάθος χρόνου, ενώ άλλοι έφτασαν σε σημείο να υποστηρίξουν ότι είναι φυσική διαδικασία. Υπήρξαν, όμως, και κάποιοι που ανέφεραν άλλες διαστάσεις, όπως η αξιοπρεπής επιβίωση, η αλληλεγγύη, ένα νέο ήθος.

«Αειφορία σημαίνει διατήρηση των πόρων και του φυσικού και περιβαλλοντικού πλούτου για τις επόμενες γενιές.» (Α8)

«Αειφορία είναι η αρμονία με τη φύση. Η οικοδόμηση πάνω σε αυτά που βρήκαμε χωρίς να τα καταστρέψουμε.» (Γ4)

«Η αειφορία είναι μια φυσική διαδικασία.» (Γ9)

Υπήρξε και μια εκπαιδευτικός που ήταν πιο προβληματισμένη με την έννοια της αειφορίας. Θεωρεί ότι πιθανόν θα μπορούσε να είναι μια λύση αλλά καθένας ερμηνεύει την έννοια από την δική του οπτική. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Προβληματισμός, βλέπω ότι αυτή τη λέξη την χρησιμοποιούν οι πάντες, ως έννοια την αποδέχομαι και νομίζω ότι αν πραγματικά την εφαρμόσεις θα έχεις αποτελέσματα, να μην εξαντλείς τους φυσικούς πόρους, να διαχειριστείς το περιβάλλον. Θα μπορούσε να είναι μία λύση, αλλά δεν ξέρω, αφού έχω την αίσθηση ότι η έννοια έχει απλώσει και ταιριάζει σε κάθε περίπτωση. Αειφορία σημαίνει να ζω με έναν τρόπο και να έχω όσα μου χρειάζονται. Τα όσα μου χρειάζονται όμως να είναι καθορισμένο. Άλλα χρειάζομαι εγώ και άλλα ένας

άλλος (σπίτι, αυτοκίνητο, εξοχικό κλπ). Έχει σημασία ποιες αξίες έχεις στον τρόπο που θα αντιληφθείς αυτή την έννοια.» (Γ3)

Δυσδιάκριτη ήταν και η σχέση μεταξύ αειφορίας και αειφόρου ανάπτυξης στις αποκρίσεις των εκπαιδευτικών. Κάποιος θεώρησε ότι είναι συνώνυμες έννοιες ενώ κάποια άλλη ότι η αειφορία είναι το πρώτο στάδιο της ανάπτυξης. Κανένας από τους εκπαιδευτικούς δεν ανέφερε ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι η πολιτική διαδικασία για την επίτευξη της αειφορίας.

«Η αειφορία είναι περισσότερο η αντίληψη. Ίσως είναι το πρώτο στάδιο της ανάπτυξης.» (Γ1)

«Απλά πρέπει να βρίσκουμε τη μέση. Εγώ προτιμώ την αειφορία ως έννοια παρά την αειφόρο ανάπτυξη. Εκεί έχω κατασταλάξει.» (Γ2)

Η αειφόρος ανάπτυξη υπήρξε πιο προσφιλή έννοια στους εκπαιδευτικούς, αν και οι απόψεις τους σχετικά με το περιεχόμενο της δίστανται. Από τη μία, ορισμένοι αντιλαμβάνονται την αειφόρο ανάπτυξη ως μια ήπια ανάπτυξη στο διηλεκές, που εκφράζει την εξέλιξη και την εκμετάλλευση με μέτρο, σε αρμονία με τη φύση και μπορεί να βρει εφαρμογές παντού. Από την άλλη, υπάρχουν και οι πιο προβληματισμένοι που τονίζουν ότι η αειφορία με την ανάπτυξη είναι έννοιες αντίθετες. Θεωρούν ότι η αειφόρος ανάπτυξη βάζει ένα στόχο που δεν είναι καθορισμένος ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να περιλάβει τα πάντα μέσα της. Έτσι, καταλήγουν ότι αποτελεί μάλλον το άλλοθι για τη συνέχιση της ανάπτυξης, επειδή τα προβλήματα είναι πλέον οξυμένα και ο κόσμος έχει αρχίσει να ευαισθητοποιείται.

«Θεωρώ ότι μπορεί η αειφόρος ανάπτυξη να βρει εφαρμογές παντού. Είτε μιλάμε για εφαρμογές που έχουν να κάνουν με τη διοίκηση...είναι πολλές οι εφαρμογές, γιατί αν είναι καθορισμένη αυτή η κατάσταση δε θα έχει αποτελέσματα. Θα πρέπει το μοντέλο της αειφόρου ανάπτυξης να εφαρμόζεται σε επίπεδο διακυβέρνησης, σε επίπεδο εφαρμογών, σε όλα τα επίπεδα. Σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, σε όλες τις εκφάνσεις των εφαρμογών, σε όλες τις τάξεις, σε όλες τις ηλικίες.» (Γ14)

«Και ανταγωνισμό και όχι πολύ κέρδος και προστασία του περιβάλλοντος. Μια επιχείρηση να μπορεί να σταθεί με αξιοπρέπεια, να είναι ανταγωνιστική, να δίνει δουλειά στους εργαζόμενους χωρίς όμως οι ιδιοκτήτες να τρώνε με χρυσά κουτάλια.» (Γ5)

«Η αειφόρος ανάπτυξη είναι το άλλοθι. Επειδή τα προβλήματα είναι αυξημένα και επειδή και ο κόσμος έχει αρχίσει να ευαισθητοποιείται κάτι έπρεπε να γίνει. Με αυτό τον τρόπο και την ανησυχία κατευνάζουμε. Αυτός που θέλει να κερδίσει δε θα έχει ηθικό ενδιασμό... Με τρομάζει οτιδήποτε επαναστατικό που χρησιμοποιεί η εξουσία» (Γ3)

Κοινό σημείο όλων των ορισμών της αειφόρου ανάπτυξης είναι η ανησυχία για την ευημερία των μελλοντικών γενεών (Krysiak & Krysiak, 2006), η οποία έχει οδηγήσει πολλούς στο να εστιάσουν την ερμηνεία της αειφόρου ανάπτυξης στη διαγενεακή δικαιοσύνη. Για το λόγο αυτό, η επόμενη ερώτηση που τέθηκε στους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα αφορούσε ακριβώς αυτή την έννοια. Πιο συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς να περιγράψουν πώς θεωρούν ότι μπορεί να επέλθει δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, υποθέτοντας ότι οι αποκρίσεις τους θα αναδείξουν βαθύτερους προβληματισμούς τους σχετικά με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Εξετάζοντας τις απαντήσεις, παρατηρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι για να επέλθει δικαιοσύνη θα πρέπει να μειωθούν οι ρυθμοί ανάπτυξης και να επέλθει αναδιανομή του πλούτου γεγονός που, όμως, δεν είναι επιθυμητό από τον αναπτυσσόμενο κόσμο.

«Αν μειώσουμε τους ρυθμούς ανάπτυξης, πράγμα που δε θέλουμε από την άλλη πλευρά. Υπάρχει αντίφαση. Εδώ μιλάμε για το πώς θα αυξηθεί ο ρυθμός ανάπτυξης και θεωρούμε ότι έχουμε κρίση, όταν μειώνεται ο ρυθμός ανάπτυξης. Για να γίνει αυτό πρέπει να μειωθεί ο ρυθμός ανάπτυξης ή όπως είπα προηγουμένως, να γίνει αναδιανομή, δηλαδή να πάει αλλού η ανάπτυξη. Φτάνει τόση ανάπτυξη στις δυτικές χώρες, στον αναπτυγμένο κόσμο. Όσο αναπτύχθηκε, αναπτύχθηκε. Ας αναπτυχθεί και κανένας άλλος.» (Γ1)

Ακόμα και αν μπορούσε να υπάρξει διαγενεακή δικαιοσύνη, πώς μπορεί να καθορίσει κάποιος ότι αυτά που παραδίδει στις επόμενες γενιές επαρκούν, αναρωτήθηκε ένας εκπαιδευτικός που θέτει το θέμα των αναγκών, τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενεών. Όπως τονίζει και ο Ρόκος (2000), η θεωρία της αειφόρου ανάπτυξης δεν ξεκαθαρίζει ποιες είναι οι ανάγκες που πρέπει να διατηρηθούν, ποιοι τις καθορίζουν, με βάση ποια κριτήρια και πώς. Είναι οι ίδιες για κάθε γωνιά του πλανήτη και για κάθε πολιτισμό; Ποιος μπορεί να καθορίσει τις μελλοντικές ανάγκες των επομένων γενεών και πώς; Προσπαθώντας να προσδιορίσουμε τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών στην παραπάνω προβληματική, ρωτήσαμε ποιες θεωρούν ότι είναι οι ανάγκες που πρέπει να διατηρηθούν.

Εξετάζοντας τις αποκρίσεις των εκπαιδευτικών διακρίναμε την άποψη, ότι στις μέρες μας οι ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου είναι πολύ περισσότερες από αυτές που χρειάζεται για να επιβιώσει. Η εξασφάλιση της δυνατότητας για κάλυψη των αναγκών σε τροφή, στέγη, ασφάλεια και ποιότητα ζωής θεωρήθηκε επιβεβλημένη τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον για όλους τους ανθρώπους και όχι μόνο για τις μελλοντικές γενεές. Για να συμβεί αυτό, οι εκπαιδευτικοί υποστήριζαν ότι πρέπει εμείς οι ίδιοι, να βάλουμε όρια και να ξεκαθαρίσουμε ποιες πραγματικά είναι οι ανάγκες μας.

«Η ανάγκη είναι κάτι που πλέον δεν καθορίζεται από αυτά που χρειάζεσαι για να επιβιώσεις. Οι ανάγκες μας είναι πολύ πιο λίγες από αυτές που ονομάζουμε ανάγκες. Η προσωπική ματαιοδοξία και ο βομβαρδισμός είναι αυτά που μας οδηγούν εκεί.» (Γ8)

Η αειφόρος ανάπτυξη ως αναπτυξιακή επιλογή εμφανίστηκε επίσημα με την έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1987. Κοινή διαπίστωση όμως, όλων των εκπαιδευτικών, ήταν ότι η εποχή μας απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί ως η εποχή της αειφόρου ανάπτυξης. Η προτροπή στους εκπαιδευτικούς να περιγράψουν τη ζωή τους την εποχή της αειφόρου ανάπτυξης αρχικά αιφνιδίασε τους περισσότερους συμμετέχοντες στην έρευνα, διότι προφανώς αποτελεί μια ιδανική και ιδεατή κατάσταση που για κάποιους δε θα μπορέσει να επιτευχθεί στην πράξη. Κάποιοι άλλοι, όμως, οραματιζόμενοι την εποχή της αειφόρου ανάπτυξης, ανέφεραν ότι θα υπάρχουν βελτιώσεις κυρίως σε περιβαλλοντικό αλλά και σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Οι άνθρωποι θα σέβονται τη φύση, θα χρησιμοποιούν μόνο ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και ανακυκλώσιμα υλικά, θα έχουν σταματήσει το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής, θα διαχειρίζονται με μέτρο τους υδάτινους πόρους, θα παράγουν λιγότερα σκουπίδια, θα έχουν λιγότερα αυτοκίνητα, θα χρησιμοποιούν λειτουργικά Μέσα Μαζικής Μεταφοράς. Κάποιοι άλλοι περιέγραψαν αλλαγές και σε άλλα επίπεδα της ανθρώπινης ζωής. Στο οικονομικό επίπεδο, οραματίστηκαν ένα κόσμο ήπιας και πιο ουσιαστικής κατανάλωσης χωρίς τη συνεχή συσσώρευση πλούτου. Περιέγραψαν ευαισθητοποιημένες κοινωνίες που θα τις χαρακτηρίζει η ποιότητα ζωής, η ισότητα, η υγεία και η ασφάλεια για όλους τους πολίτες, η ηρεμία και η ποιοτική εκπαίδευση. Σε πολιτικό επίπεδο, θα υπάρχει μεγαλύτερη

αντιπροσωπευτικότητα των δημοκρατικών θεσμών, δηλαδή μια συμμετοχική δημοκρατία. Ταυτόχρονα υπήρξαν και πεσιμιστικές απόψεις που υποστήριζαν είτε πως αυτή η εποχή δεν θα έχει καμία διαφορά με το σήμερα, είτε ότι δε θα καταφέρουμε να φτάσουμε στην εποχή της αιφόρου ανάπτυξης.

«Οι δυνάμεις της φύσης έχουν αποκτήσει μια ισορροπία μεταξύ τους. Στην εποχή της αιφόρου ανάπτυξης ο άνθρωπος δε θα διαταράσσει αυτά τα συστήματα (Μηδενική ρύπανση).» (A7)

«Εγώ την περιμένω μετά τη νέα εποχή των παγετώνων, να ξεκινήσουμε όλοι από ισότιμη βάση. Μόνο τότε ίσως μπορούσε να υπάρξει αναγκαστικά χωρίς την τεχνολογία. Να μην υπάρχει ο χωρισμός του κόσμου σε κομμάτια ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξής του.» (A6)

Από τις παραπάνω ερωτήσεις έγινε φανερό ότι η εφαρμογή της αιφόρου ανάπτυξης θα περιλαμβάνει προσεγγίσεις που έρχονται σε αντίθεση με τη φιλοσοφία του καπιταλισμού. Οι περισσότεροι, όμως, υποστήριζαν ότι ο καπιταλισμός έχει υιοθετήσει την αιφόρο ανάπτυξη, διότι το κεφάλαιο μπορεί να επενδύσει σε φιλικές περιβαλλοντικά τεχνολογίες και να έχει κέρδος. Παράλληλα, το καπιταλιστικό σύστημα πρέπει με κάποιο τρόπο να δείξει ότι λειτουργεί με στόχο την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Με αυτόν τον τρόπο έχει καταφέρει να παρουσιάσει μια διαφορετική προσέγγιση μέσα στο ίδιο σύστημα. Μόνο κάποιοι άλλοι λίγοι εκπαιδευτικοί, υποστήριζαν ότι η σχέση της αιφόρου ανάπτυξης με τον καπιταλισμό είναι σε αντιπαράθεση, αφού ο πυρήνας των ιδεών της αιφόρου ανάπτυξης είναι σε πλήρη αντίθεση με τα καπιταλιστικά ιδεώδη. Τέλος, υπήρξε και η άποψη ότι η αιφόρος ανάπτυξη είναι πάνω και πέρα από τα πολιτικά συστήματα.

«Η αιφόρος ανάπτυξη είναι μια διαφορετική προσέγγιση μέσα στο ίδιο σύστημα. Η ανάπτυξη σχετίζεται με το κέρδος. Μετριάζω το κέρδος σημαίνει ότι σέβομαι περισσότερο το περιβάλλον σε σχέση με το σήμερα που δεν το σέβομαι καθόλου. Αν είμαστε σήμερα στο μηδέν στην προστασία του περιβάλλοντος σε μια εκατοντάβαθμη κλίμακα η αιφόρος ανάπτυξη είναι στο σαράντα.» (A4)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη έρευνα αποσκοπούσε στη διερεύνηση των διαφορετικών ερμηνειών που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στις πολυδιάστατες έννοιες της ανάπτυξης και της αιφορίας, υποθέτοντας ότι οι εκπαιδευτικοί δεν θα έχουν κοινή αντίληψη γύρω από αυτές τις έννοιες. Η παραπάνω υπόθεση επιβεβαιώθηκε από τις ερμηνείες των συμμετεχόντων. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί θεώρησαν ότι η ανάπτυξη αποτελεί μια διαδικασία που επιφέρει σημαντική επιβάρυνση στο περιβάλλον. Η επιλογή της αιφόρου ανάπτυξης ως διέξοδο σε αυτή την προβληματική ανησύχησε πολλούς από τους εκπαιδευτικούς, εξαιτίας της ασαφούς σχέσης μεταξύ της αιφορίας και της ανάπτυξης, της αδυναμίας επίτευξης διαγενεακής δικαιοσύνης, των πλασματικών αναγκών του σύγχρονου ανθρώπου και των μικρών βημάτων προόδου προς μια βιώσιμη κοινωνία.

Οι αποκρίσεις των εκπαιδευτικών στις προτροπές να οραματιστούν αφενός μια πραγματικά αναπτυγμένη κοινωνία και αφετέρου την εποχή της αιφόρου ανάπτυξης μας βοήθησαν να εντοπίσουμε τους επιθυμητούς αναπτυξιακούς στόχους. Η ήπια κατανάλωση, ο σεβασμός προς τη φύση, η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η ορθολογική διαχείριση των πόρων, η ποιότητα ζωής, η ισότητα, η υγεία, η ασφάλεια για όλους τους πολίτες, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, η ηρεμία, η ποιοτική

εκπαίδευση και η αρμονική σχέση με τη φύση αποτέλεσαν τα επιθυμητά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά.

Πολλές από τις παραπάνω εκτιμήσεις, όμως, δε συνάδουν με τη θεωρία της αειφόρου ανάπτυξης. Οι προσδοκίες για χρήση φιλικών περιβαλλοντικά τεχνολογιών αποτελούν τον πυρήνα της φιλοσοφίας της αειφόρου ανάπτυξης. Η καλλιέργεια του σεβασμού τόσο προς τους υπόλοιπους ανθρώπους όσο και προς τη φύση, πώς συμβιβάζεται, όμως, με την ανταγωνιστικότητα που πηγάζει από τον πυρήνα της θεωρίας της αειφόρου ανάπτυξης; Ο περιορισμός της κατανάλωσης και της συσσώρευσης πώς μπορεί να επιτευχθεί σε μια αναπτυξιακή πρόταση που προωθείται από τους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι επιδιώκουν το «πρασίνισμα» του καπιταλισμού, δίνοντας έμφαση κυρίως στην οικονομική μεγέθυνση;

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας επιβεβαιώνουν την γενικότερη αντίληψη ότι η αειφορία «πεθαίνει», κατά την έκφραση του Atkisson (2006). Πεθαίνει γιατί έχουν γίνει ελάχιστες προσπάθειες αφενός για να προστατέψουν την έννοια από την κατάχρηση και αφετέρου για να συνδράμουν στην πλήρη αποσαφήνιση της. Η αειφόρος ανάπτυξη ως αναπτυξιακή επιλογή καλλιέργησε τόσες προσδοκίες που απέτυχε να πραγματοποιήσει, ενώ πολλές από τις πρωτοβουλίες που παρουσιάστηκαν ως βιώσιμες στην πραγματικότητα δεν ήταν. Ίσως είναι πλέον ώρα για αλλαγές, «δεν μπορούμε να σταματήσουμε, δεν μπορούμε να συνεχίσουμε, πρέπει να αλλάξουμε ριζικά» (Atkisson, 2006).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Atkisson 2006. Sustainability is dead. *The Future of Sustainability*. Keiner M. (Ed.). Springer. Washington DC.
- Borg W. R. & Gall M. D. (1989). *Educational research*. New York: Longman.
- Krysiak C. F. & Krysiak D. (2006). Sustainability with Uncertain Future Preferences. *Environmental & Resource Economics*, 33: 511–531.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2009). *Εντάσσοντας τη διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης στις πολιτικές της ΕΕ: Αναθεώρηση του 2009 της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη*. Βρυξέλλες.
- Φωτόπουλος Τ. (2008). *Περιεκτική Δημοκρατία: 10 χρόνια μετά*. Ελεύθερος Τύπος
- Hopwood B., Mellor M. & O'Brien G. (2005). Sustainable Development: Mapping Different Approaches. *Sustainable Development* 13, 38–52.
- Κάτσικας Χ. Θεριανός Κ. (2008). *Κατανοώντας το σχολείο στον καπιταλισμό* Αθήνα: Επίκεντρο.
- Κώτσιος Β. & Αναστασάτος Ν. (2009). Η αειφορία στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ζητήματα θεωρίας, έρευνας και εφαρμογών*. Δημητρίου, Α., Ξανθάκου, Γ., Λιαράκου, Γ & Καΐλα, Μ. (επιμ.). Αθήνα: Ατραπός
- Martinussen J. (2007). Κοινωνία, κράτος, αγορά: Θεωρίες της ανάπτυξης. Βατικιώτης Λ. (μετάφρ). Αθήνα: Σαββάλας.
- Mason J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Κυριαζή Ν. (επιμ.), Δημητριάδου Ε. (μετάφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Robson C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Νταλάκου Β. (μετάφρ.). Αθήνα: Gutenderg.
- Ρόκος, Δ., (2000). Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα Σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη Θεωρία στην Πράξη, 6ο Συνέδριο Προβλήματα Σοσιαλισμού "Εξουσία και

- Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή*", Τομέας Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 25.8.2000, Χανιά.
- Ρόκος Δ. (1995). Επιστήμες και περιβάλλον στα τέλη του αιώνα. Προβλήματα και προοπτικές. Στο Ρόκος Δ. (2001). *Από τη βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη*. Εκδόσεις: Λιβάνη.
- Sauve L. (2008). Η οικολογική έρευνα. Ενσωματώνοντας την έρευνα, την εκπαιδευτική παρέμβαση και την κοινωνικοοικολογική δράση. *Η έρευνα στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη*, Φλογαΐτη Ε. & Λιαράκου Γ. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Sauve L., Berryman T., Brunelle R. (2000). International proposals for environmental education: Analyzing ruling discourse. Διεθνές Συνέδριο "*Π.Ε. στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης του 21ου αιώνα – Προοπτικές και Δυνατότητες*". Λάρισα.
- United Nations, (2010). *Keeping the promise: united to achieve the Millennium Development Goals*. UN Summit. New York.
- Willis K. (2005). *Theories and Practices of Development*, Taylor & Francis e-Library.